

№ 10 Дәріс. Тоқыма жаймалары мен бұйымдардың құрылымы мен қасиеттері. Жіктелу принциптері. Маталар құрылымы. Құрылымдық сипаттамалар.

Сабақтың жоспары

1. **Тоқыма жаймалары** және бұйымдарының жалпы жіктелуі.
2. **Маталардың құрылымы:** Жіптердің өзара орналасуы және байланыс түрлері.
3. **Құрылымдық сипаттамалар:** Тығыздық, толтыру коэффициенті, салмақ және олардың маңыздылығы.
4. Матаның қасиеттеріне **құрылымдық параметрлердің** әсері.

Дәрістің мазмұны

1. Тоқыма Жаймаларының Жіктелуі

Тоқыма жаймалары (Textile Fabrics) — бұл жіптерді белгілі бір жүйемен байланыстыру арқылы жасалған, ауданы үлкен, бірақ қалыңдығы аз иілгіш материалдар.

Тоқыма жаймалары жіптердің байланысу әдісіне байланысты негізгі үш топқа жіктеледі:

1. **Маталар (Woven Fabrics):** Екі өзара перпендикуляр жіптер жүйесін — **негіз (ұзына бойы)** және **арқау (көлденең)** — тоқу арқылы жасалады. Бұл ең көп тараған жайма түрі.
2. **Тоқымалар (Трикотаж/Knitted Fabrics):** Бір немесе бірнеше жіптердің **ілемектер** арқылы өзара байланысуымен жасалады. Олардың **серпімділігі** мен **созылғыштығы** жоғары болады.
3. **Беймата жаймалар (Non-Woven Fabrics):** Жіптерді (талшықтарды) желімдеу, инемен тесу, термиялық өңдеу немесе химиялық байланыстыру арқылы алынады. (Мысалы, синтепон, флизелин).

2. Маталар Құрылымы

Мата құрылымы оны құрайтын жіптердің **сипаттамаларына**, олардың **орналасу тығыздығына** және **тоқу тәсіліне** байланысты.

А. Жіптердің Сипаттамалары:

- **Негіз жіптері (Warp):** Матаны тоқу станогына бойлай тартылатын жіптер. Олар **берік** және **созылуға төзімді** болуы керек.
- **Арқау жіптері (Weft/Filling):** Тоқу процесінде негіз жіптерінің арасынан көлденең өтетін жіптер.

Б. Тоқу Түрлері (Weave Structure):

Матаның негізгі қасиеттерін анықтайтын фактор — негіз және арқау жіптерінің қиылысу реті. Негізгі тоқу түрлері:

- **Қарапайым (Plain Weave):** Ең қарапайым және жиі қолданылатын тоқу. Әр негіз жіп кезек-кезек бір арқау жіптің үстінен, келесісінің астынан өтеді.
- **Саржа (Twill Weave):** Негіз бен арқау қиылысу нүктелерінің диагональ бойынша ығысуына байланысты мата бетінде **қиғаш сызықтар** пайда болады. (Мысалы, джинсы, габардин).

- **Атлас/Сәтен (Satin/Sateen Weave):** Қиылысу нүктелері өте сирек және бір-бірінен алыс орналасады, бұл матаның бетін **тегіс** және **жылтыр** етеді.

3. Құрылымдық Сипаттамалар

Матаның геометриялық және физикалық қасиеттерін сандық түрде сипаттайтын негізгі көрсеткіштер:

Көрсеткіш	Анықтамасы	Өлшем бірлігі
Тығыздық (Density)	Матаның 10 см немесе 1 дюйм ұзындығындағы негіз және арқау жіптерінің саны.	Жіп/см немесе Жіп/дюйм
Жаппай тығыздық (Mass per unit area)	1 шаршы метр матаның салмағы. Матаның жуандығы мен беріктігін көрсетеді.	г/м ²
Қалыңдық (Thickness)	Матаның екі беті арасындағы қашықтық. Жылу оқшаулау қабілетіне әсер етеді.	мм немесе мкм
Толтыру коэффициенті (Filling Factor)	Матаның жалпы көлеміндегі жіптердің көлемі алатын пайыздық үлесі.	%
Ауа өткізгіштік (Air Permeability)	Мата арқылы белгілі бір уақытта өтетін ауа мөлшері. Тығыздыққа кері пропорционал.	дм ³ /(м ² ·с)

4. Құрылымдық Параметрлердің Қасиеттерге Әсері

Құрылымдық Параметр	Әсер ететін негізгі қасиеттер
Жіп тығыздығының артуы	Беріктікті арттырады, деформацияны азайтады, қатандықты арттырады, ауа және су өткізгіштікті төмендетеді.
Тоқу түрі	Қарапайым тоқу матаға жоғары беріктік пен минималды деформация береді. Сәтен тоқу – жылтырлық пен жұмсақтық береді. Саржа тоқу – жоғары созылуға төзімділік береді.
Жаппай тығыздықтың артуы	Жылу оқшаулау қабілетін арттырады, драпировканы (жұмсақтықты) төмендетеді.
Жіптік иірімнің сипаттамасы	Иірімнің жуандығы, иіру бұрамы және біртектілігі матаның беріктігіне , тозуға төзімділігіне және жұмсақтығына тікелей әсер етеді.

Мата құрылымы материалдың тек сыртқы түрін ғана емес, сонымен қатар оның барлық физикалық-механикалық және гигиеналық қасиеттерін (беріктік, тозуға төзімділік, жылу өткізгіштік, ылғал өткізгіштік) анықтайды.

Бақылау сұрақтары (өзін-өзі бақылауға арналған сұрақтар)

1. Тоқыма жаймалары жіптердің байланысу әдісіне байланысты қандай негізгі үш топқа жіктеледі? Әр топқа бір-бірден мысал келтіріңіз.
2. Мата құрылымындағы **негіз және арқау** жіптерінің қызметі мен оларға қойылатын талаптар қандай?
3. **Қарапайым тоқу** дегеніміз не? Оның басқа тоқу түрлерінен айырмашылығы неде?
4. **Матаның тығыздығын** қалай өлшейді? Тығыздықтың жоғары болуы матаның ауа өткізгіштігіне қалай әсер етеді?
5. **Толтыру коэффициенті** нені сипаттайды және оның мата қасиеттеріне әсері қандай?
6. Саржа тоқудың сыртқы ерекшелігі қандай және бұл тоқудың қандай артықшылықтары бар?

Әдебиет:

Негізгі әдебиеттер

- Каримов, С.С. Тоқыма өндірісінің материалтануы [Текст/Электронный ресурс] : оқу құралы / С. С. Каримов, Г. С. Болыс. - Алматы : Эверо, 2020. - 260 б. - ISBN 978-601-310-212-2
- Текстильное материаловедение. Лабораторный практикум [Текст/Электронный ресурс] : учебное пособие / Ю. С. Шустов, С. М. Кирюхин, А. Ф. Давыдов. - 3-е издание. - М : Инфра-М, 2020. - 341 с. - ISBN 978-5-16-011720-1. - ISBN 978-5-16-104106-2
- Жанпаизова, В.М. Тоқыма материалтануы [Текст] : оқу құралы / В. М. Жанпаизова, Г. Ш. Аширбекова, А. А. Тұрғанбаева. - Алматы : Эпиграф, 2021. - 208 б. - ISBN 978-601-255-172-3

Қосымша әдебиеттер:

- Материаловедение (Дизайн костюма) [Текст/Электронный ресурс] : учебник / Е. А. Кирсанова, Ю. С. Шустов, А. В. Куличенко, А. П. Жихарев. - М : Вузовский учебник, 2021. - 395 с. - ISBN 978-5-9558-0242-8
- Бузов, Б.А. Материалы для одежды. Ткани [Текст/Электронный ресурс] : учебное пособие. - М : ФОРУМ, 2018 ; : Инфра-М. - 224 с. - ISBN 978-5-8199-0510-4. - ISBN 978-5-16